

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Володимир БІДАК
Христина КОПИСТЯНСЬКА
Любов НОДЖАК

**КОГНІТАРІАТ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ СУБ'ЄКТ
РЕГІОНАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ СИСТЕМ**

соціогуманістичні аспекти

Львів – 2006

ББК 60.524.122.115 Б 597

УДК 331.102.24:001.895:[332.1+316.3]

Бідак В. Я., Копистянська Х. Р., Ноджак Л. С.

Б 597 Когнітаріат як інноваційний суб'єкт регіональних суспільних систем (соціогуманістичні аспекти). – Львів: ІРД НАН України, 2006. – 120 с.

ISBN 966-02-3800-2

Розглядаються соціогуманістичні проблеми становлення інноваційної парадигми суспільного поступу, його українські реалії й перспективи у зв'язку з актуалізацією цивілізаційних та євроінтеграційних викликів. Аналізуються значення і сутність інноваційного та інтелектуального потенціалів, зокрема їх знаннєво-інформаційної компоненти. Простежено вплив інноваційних феноменів на новітні тенденції структурування та взаємодії людських спільнот, становлення і функціонування суспільних систем у регіонах. Розкрито зміст поняття “регіональні суспільні системи” у контексті розвитку інноваційної сфери. Досліджено когнітивно-креативні та диспозиційно-мотиваційні характеристики когнітаріату як ключового елемента цих систем, виділено його критеріальні ознаки і функції. Окреслено концептуальні основи інноваційної політики з урахуванням соціогуманістичних принципів побудови інноваційної моделі подальшого суспільно-економічного розвитку держави.

Для економістів, соціологів, психологів, освітянських працівників, фахівців з питань регіональної соціальної політики, інноваційного менеджменту.

ББК 60.524.122.115

Науковий редактор: Долішній М.І., академік НАН України, доктор економічних наук, професор (Львів)

Рецензенти:

Бондар І. К., доктор економічних наук, професор (Київ)

Хоронжий А. Г., доктор економічних наук, професор (Львів)

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту регіональних досліджень НАН України (протокол № 7 від 13.10.2005 р.)

© Інститут регіональних досліджень НАН України, 2006

© Бідак В., Копистянська Х., Ноджак Л., 2006

ISBN 966-02-3800-2

ВСТУП

У контексті глобалізаційних тенденцій, притаманних становленню світової економіки, невідкладними соціально-економічними завданнями України є: з одного боку, подолання мобілізаційних тенденцій, які характеризували суспільно-господарську сферу країн т.зв. соціалістичного табору з їх тоталітарним політичним режимом і адміністративно-командними методами управління, та досягнення нормативних для сучасності ознак революційного економічного розвитку, з іншого - перехід до інноваційного типу науково-технічного та суспільного поступу.

Умови набуття економічними процесами сучасних динамічних та якісних параметрів інноваційності не обмежуються лише перебудовою, чи навіть радикальною видозміною науково-технічної політики на базі новітніх форм менеджменту та підприємництва, як це відбувалося впродовж попередніх етапів перехідного періоду, інноваційний тип наукових розробок і техніко-технологічних перетворень вимагає більш масштабних методолого-методичних трансформацій, оскільки ґрунтовному переглядові має бути піддана загалом парадигма суспільного поступу. Зокрема, ідеологічних, ціннісних-мотиваційних, фахових ознак інноваційності повинні набувати різного роду соціетальні утворення (людські спільноти), безпосередньо чи опосередковано причетні до інноваційної діяльності.

Системність підходу до інноваційної політики передбачає урахування взаємодії сукупності таких компонент, як: 1) наука й освіта; 2) технології та виробництво; 3) управління і менеджмент (організація); 4) комунікації та комерція, врешті 5) соціальна сфера та інфраструктура забезпечення. До речі, деякі дослідники інноваційних процесів кожен з двох елементів останньої з перелічених складових інноваційної системи виділяють в окремий різновид інноваційної

діяльності. Цим аргументується необхідність виокремлення відповідних “клітин” у цільовому дереві, що відображає комплексність даної проблеми.

Стан репрезентованості інноваційної проблематики в доступній літературі засвідчує невиробленість єдиного концептуального трактування відповідних феноменів. Це цілком зрозуміло, коли брати до уваги як багатогранність предмету, так і його відносну не-розпрацьованість у філософсько-методологічному плані. У численних варіантах класифікацій інновацій виявляється надмірна умовність і недосконалість навіть найбільш продуманих, критеріально обґрунтованих підходів до їх диференціювання*. В більшості випадків має місце простий “лінійний” перелік різновидів інновацій, унаслідок чого руйнується цілісність досліджуваного явища. Водночас контури окремих видів бувають настільки невизначними, що це призводить до повторів у межах однієї класифікації.

На цьому тлі вигідно вирізняється системністю та логічною вивершеністю інтерпретація найчастіше застосовуваних підходів до класифікування інновацій, здійснена О. Лапко [32]. Автором обрано три “принципи”, чи точніше, параметри, за якими пропонується визначати конкретний тип, а відтак і критерії інноваційності. Це по-перше, предмет інноваційного впливу (продукти, технології, організація та управління, інфраструктура); по-друге, радикальність впливу (глибина змін); по-третє, масштабність впливу (значущість ринків).

Для досягнення більш повної характеристики інновацій доцільно доповнити цю схему ще одним, “наскрізним” параметром, що ним є сфера, у якій здійснюється інноваційна діяльність. Йдеться про сфери здійснення власне інноваційної творчості (напрямок продукування й функціонування знань чи технологій, галузь виробництва тощо), а також застосування інноваційного продукту.

Детальний перелік існуючих класифікацій див. наприклад: М. Павловський Макроекономіка перехідного періоду. Український контекст. - К.: Техніка, 1999. - 337 с. (С. 175, 176); О. Лапко. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання. - К.: ІЕПНАУ, 1999. - С. 50-58.

Чим більш вагомим і значущим є інноваційний продукт, витворений у будь-яких галузях людської діяльності (за предметним призначенням, ступенем функціональної новизни, масштабністю застосування тощо), тим з більшою ймовірністю він генерує оновлення також і в інших сферах діяльності (споріднених, суміжних), або й призводить до інноваційного перетворення цих сфер загалом. Таким чином, виникає своєрідна ланцюгова реакція нововведень, що визначає формування цілісної інноваційної ситуації - у певних сегментах науки і виробництва, а в територіальному плані - в межах адміністративно-територіальних одиниць, регіонів, міжрегіональних об'єднань, всієї держави або й у більш глобальних масштабах.

Наукове осмислення взаємопов'язаності інноваційних феноменів, а відтак усвідомлення необхідності системного управління відповідними процесами призвело до утвердження поняття "інноваційна сфера". Її розглядають як в регіональному, так загальнодержавному масштабах, причому інноваційні явища "на місцях" виступають як сегмент регіональних соціально-економічних перетворень і водночас є часткою інноваційної сфери країни в цілому [20; 29]. Водночас, цілісне бачення інноваційної сфери передбачає залучення до її поля зору суто суспільних явищ, пов'язаних з участю людських ресурсів у інноваційній діяльності.

Способи і форми консолідації людських ресурсів, залучених до інноваційної сфери, тобто об'єднання і організації власне людських спільнот за ознакою їх причетності до інновацій повинні відповідати логіці функціональних зв'язків між етапами та цільовими розгалуженнями інноваційного циклу. Це зумовлює певне соціальне віддзеркалення системності інноваційних процесів у постаті релевантних суспільних систем. У випадках, коли об'єктом дослідження є функціонування соціетальних систем у контексті інноваційних феноменів, які мають місце в межах того чи іншого регіону, доцільно користуватись окресленням "регіональна суспільна система інноваційного типу".

Поступово, з переходом до інноваційної моделі розвитку інноваційність стає всеохоплюючою характеристикою соціально-економічного життя суспільства. М. Туган-Барановський потракто-

вував “економічне піднесення”, “новий розвиток” як загальний прояв внутрішніх властивостей економічної системи, котра має здатність до циклічного видозмінювання. З іншого боку, Й. Шумпетер доводив, що нова якість розвитку, котра виявляється і реалізується через інновації, пов’язана не просто з окремими нововведеннями, а з новою функцією виробництва. У свою чергу, ця нова функція здійснюється в системних змінах технологій, виникненні значної кількості нових підприємств та появі “критичної маси підприємств”. Відтак, підприємництво, котре виступає як сумарне окреслення мікроекономічних чинників інноваційного розвитку (головними його рушіями за Й. Шумпетером, є малий і середній бізнес), наповнює усю економічну систему, а не тільки окремі її “сегменти”, пронизуючи різні керунки і поверхні функціонування господарського механізму [1], а відтак - відповідні напрямки і рівні життєдіяльності суспільних систем, інтегрованих через інноваційні відносини.

Новий стан речей в економіці диктує відповідні вимоги стосовно розвитку також і науково-дослідницького сектора. Класичний інноваційний цикл в умовах ринку включає такі необхідні елементи, як: наукові дослідження, винахідництво, конкретні нововведення, “дифузні” технологічні інновації. Водночас в ньому передбачається обслуговування окремих етапів життєвого циклу продукції, а також урахування впливу та можливостей ринкового середовища щодо використання нової продукції і т. ін. [54, 44-45]. При цьому фундаментальні наукові дослідження не є безпосередньо прив’язаними до інноваційної діяльності, оскільки вони принципово спрямовані на пошук знань, “істини як такої*”, а не на комерційні цілі. Здебільшого вони не мають прямого практичного застосування, тобто не забезпечують майбутнього “продукту”, в т.ч. і технологій, методик тощо. Тим не менш, фундаментальна наука готує підґрунтя для конкретних прикладних, проектних, експериментально-конструкторських розробок, виробничих заходів, прямо націлених на ту чи іншу інновацію. Ось чому інноваційна система в цілому “об’єднує науку, техніку, економіку, підприємництво і управління” [32, 33], пов’язуючи їх новими, власне інноваційними відносинами і задаючи таку ж модаль

ність відносин всередині соцієтальних утворень, інтегрованих “навколо” або “шляхом” інноваційної діяльності.

Зміст і функціональне призначення інноваційних зв’язків у ринковому контексті зумовлюються їх спрямованістю на всебічне забезпечення життєвого циклу інновацій. Отож, генерування, реалізація, забезпечення, врешті, обслуговування інноваційних процесів вимагає залучення широкого кола фахівців найрізноманітнішого профілю - науковців, технологів, конструкторів, інженерів, робітників, економістів, менеджерів, маркетологів та ін. При цьому з посиленням інноваційних процесів межі згаданого кола ще розсуватимуться, змінюватиметься його конфігурація: чим більше економіка країни набуває модальних ознак інноваційного розвитку, чим активнішим, мобільнішим, більш розгалуженим стає в ній підприємництво, тим значнішою і більш системною є участь населення у інноваційній діяльності. Тому якісно-кількісні параметри інноваційних процесів, їх інтенсивність та результативність залежать насамперед від інноваційної спроможності суспільства, або інакше - від потужності його інноваційного потенціалу

Інноваційний потенціал - це здатність до ефективної інноваційної діяльності суспільства загалом чи його певним чином організованих структур, які власне і є суспільними системами інноваційного типу (територіальними, регіональними або будь-якого іншого рівня інтегрованості). Складовими цієї здатності є: по-перше, інтелектуальний рівень і творча (креативна) готовність насамперед відповідних людських об’єднань, зокрема тих груп і категорій населення, що виступають як безпосередній суб’єкт інтелектуальної праці; по-друге - рівень ресурсного забезпечення інноваційної діяльності в межах держави, регіону, галузі, підприємств тощо (стан матеріально-технічного оснащення й інформаційної бази, професійна підготовка і кадрова політика в інноваційній сфері), а також, по-третє, фінансування та стимулювання відповідної діяльності.

Визначальним інноваційним чинником і водночас патогномонічною складовою (тобто складовою, без якої дане явище не існує) інноваційного потенціалу є людський інтелект в усіх його проявах-

індивідуальному, груповому або колективному, врешті суспільному. Саме суспільна природа механізмів формування й реалізації інноваційного потенціалу через його інтелектуальну (інформаційну, знаннєву) компоненту слугує ключем до системного дослідження його проявів і функцій на будь-якому соцієтальному рівні. Зокрема, коли йдеться про інноваційну сферу регіону, об'єктом вивчення виступають регіональні суспільні системи інноваційного типу, а предметом - закономірності і механізми діяльності когнітаріату, що виступає в ролі їх лідируючого суб'єкта.

РОЗДІЛ 1. СОЦІОГУМАНІСТИЧНІ ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ СИСТЕМ

1.1. Соціогуманістична стратегія інноваційного поступу

Модель інноваційного розвитку регіонів, яка формується з урахуванням його інтелектуальної складової, повинна спиратися насамперед на соціогуманістичну стратегію інтелектуального забезпечення такого розвитку. За умов глобалізації та намагань інтегруватися у світовий (європейський) економічний, інформаційний, духовно-культурологічний простір універсальним критерієм цивілізаційної спрямованості державної політики будь-якої країни, тим більше України як держави, що стала на шлях самостійності й утвердження національної ідентичності, має стати соціогуманізм в його бінарному розумінні. Йдеться про таке трактування, де основними складовими категоріями є “гуманізм” і “соціум” [11, 5], причому перший елемент цієї діади наголошує на морально-етичному векторі розвитку, другий - охоплює усі соціетальні феномени, від людини до нації. Соціогуманістичний підхід до інноваційного розвитку соціальних утворень цілеспрямовує на системне вивчення комплексу чинників, насамперед: економічних (виробнича діяльність, інвестиції, дохід, зайнятість тощо), соціальних (демографічна ситуація, соціальний захист, забезпеченість житлом, охорона здоров'я і т. ін.), духовно-інтелектуальних (освіта, наука, культура, духовні цінності, релігійні орієнтації). Окрім цього, слід брати до уваги особливу роль впливу на інноваційні процеси навколишнього середовища та взаємовідносин з природним і культурним середовищем (природний

ПРОСИМО ДАТИ КОРОТКІ ВІДОМОСТІ ПРО СЕБЕ

1. Ваша стать (обведіть) Чол. Жін.
2. Вік, повних років (обведіть потрібне):
25-30; 31-35; 36-40; 41-45; 46-50; 51-55; 56-60; >60
3. Стаж роботи (поставте позначки у кожному стовпчику)

Років	Загальний	За фахом	На теперішній посаді
5-10			
11-15			
16-20			
21-25			
26-30			
30-40			
> 40 років			

4. Посада _____
(впишіть)
5. Якщо маєте науковий ступінь, наукові та інші звання чи титули, будь ласка, назвіть їх _____

Дякуємо за співпрацю!

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СОЦІОГУМАНІСТИЧНІ ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ СИСТЕМ	9
1.1.....	
оціогуманістична стратегія інноваційного поступу	9
1.2. Інтелектуальна (когнітивно-креативна) складова інноваційного розвитку регіональних суспільних систем.....	16
1.3. Ціннісно-мотиваційні регулятори інноваційної активності когнітаріату	
РОЗДІЛ 2. ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ КОГНІТАРІАТУ В РЕГІОНАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ СИСТЕМАХ: СОЦІОГУМАНІСТИЧНИЙ ВИМІР	42
1. Соціологічна оцінка соціогуманістичної ситуації когнітаріату в інноваційному контексті регіональних суспільних систем	42
2. Інноваційні функції когнітаріїв вищих закладів освіти та їх зовнішньоміграційні установки.....	57
3. Соціальний моніторинг як інструмент суб'єктно-об'єктного позиціонування когнітаріату в соціально-захисному процесі.....	71
ВИСНОВКИ	93
Список літературних джерел.....	98
Додаток. Діагностична методика для моніторингу умов та мотивів інноваційної активності	10